

Г.І. Денисик
д.г.н., професор,
завідувач кафедри географії
О.П.Чиж

к.г.н., доцент кафедри географії
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
E-mail: opchyzh@gmail.com

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ВИРІШЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Наявність проблеми. У пізнанні будь-якого регіону чітко виокремлюються три складових: природна, соціально-економічна й духовна. Природна складова (натуральна й антропогенна природа) завжди була, є і буде основою, базисом на якому розвиваються чи занепадають соціально-економічна й духовна. Разом з тим, аналітичний огляд літератури за минулі три десятиріччя дає можливість зробити висновок, що комплексному пізнанню природи у господарському освоєнні будь-якого регіону не приділяють належної уваги. Природу, природні ресурси просто використовують без їх детального вивчення. Теж спостерігається і у господарському освоєнні ландшафтних комплексів різного рангу.

Аналіз попередніх публікацій. Загалом, незначних за обсягом публікацій стосовно значення природничо-географічних досліджень у вирішенні регіональних проблем, є достатньо. Однак, була лише одна спроба вирішити цю проблему комплексно – мається на увазі започаткована у 1988 році серія «Конструктивно-географічні основи раціонального природокористування в Українській РСР» під загальною редакцією О.М. Маринина і М.М. Паламарчука. Опубліковано лише два томи присвячених Київському Придніпров'ю (1988 р) і теорії та методиці конструктивно-географічних досліджень (1990 р) [3,4]. Ця серія не була завершена і в подальшому подібних досліджень не проводилось, за винятком окремих публікацій [1,2].

Мета: на прикладі окремого регіону – Поділля, й, частково, України

розглянути структуру та можливі шляхи природничо-географічних досліджень сучасних, переважно антропогенних, ландшафтів, показати роль та значення таких досліджень у вирішенні різноманітних проблем.

Результати дослідження. Поділля, у межах Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, площею 60,9 тис. км² та населенням 4,2 млн. осіб, регіон стародавнього, активного і різнобічного освоєння природних ресурсів. Видобуток корисних копалин тут розпочався у палеоліті (40-35 тис. років тому), більше семи тисяч років тому сформувалася перша у Центральній Європі неолітична землеробська Буго-Дністерська культура, упродовж минулого тисячоріччя майже повністю знищені лісові та освоєнні водні й земельні ресурси. На початку XXI ст. антропогенні ландшафти займають 92-95% території Поділля. Без їх врахування вирішення будь-яких проблем регіону неможливе, або буде лише частковим. Сучасні публікації підтверджують, що зацікавленість географів та ландшафтознавців у пізнанні цієї проблеми поступово зростає.

Дослідження сучасних, переважно антропогенних ландшафтів Поділля й України для цілей їх раціонального використання й охорони, проходять у три етапи: розробка теоретико-методичних основ розвитку регіонального антропогенного ландшафтознавства; детальні дослідження антропогенних ландшафтів регіону; пізнання процесів і явищ, що розвиваються в антропогенних ландшафтах і визначають специфіку їх сучасного функціонування. Відповідно до розроблених програм проведення досліджень на кожному етапі:

- здійснюються широкомасштабні польові дослідження антропогенних ландшафтів, що дало можливість значно поглибити, а в окремих випадках і розробити нові методи і методики їх пізнання, зібрати й систематизувати накопичені матеріали для подальшого опрацювання;
- підготувати і видати серії монографій де антропогенні ландшафти розглядаються в окремих розділах, або вони їм присвячені повністю. До перших відноситься серія «Природа й ландшафти Поділля». У цій серії

заплановано видати чотири монографії: «Середнє Побужжя» - підготовлено і видано географами Вінницького педуніверситету у 2004 р.; «Середнє Придністер'я» - підготовлено і видано географами Вінницького і Чернівецького університетів у 2007 р.; «Західне Поділля» планується до видання географами Вінницького і Тернопільського університетів. Завершить серію монографія «Центральне Поділля».

Друга серія присвячена виключно антропогенним ландшафтам Поділля, готується і видається на основі захищених кандидатських дисертацій. З друку вийшли монографії «Дорожні ландшафти Поділля» (2005 р.), «Селитебні ландшафти Поділля» (2006 р.), «Водні антропогенні ландшафти Поділля» (2007 р.) і «Рекреаційні ландшафти Поділля» (2009), «Лісові антропогенні ландшафти Поділля» (2011), «Сільські ландшафти Поділля» (2012), до 2015 року у цій серії заплановано видати 10 монографій, серед них «Промислові ландшафти Поділля», «Белігеративні ландшафти Поділля» та інші, а також монографії присвячені ландшафтно-інженерним та ландшафтно-техногенним системам;

- розпочато видання нової серії монографій під загальною назвою

«Антропогенні ландшафти Правобережної України». Під такою назвою ще у 1998 році опублікована перша монографія, а у 2012 році видано дві книги з цієї серії: «Антропогенні ландшафти річища і заплави Південного Бугу» та «Садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України»;

- продовжується видання серій монографій присвячених своєрідній природі лісостепу – лісополя України. Серед них опубліковано: «Ліополе України» (2004), «Лісостепові Полісся» (2007), «Висотна диференціація ландшафтів рівнинної України» (2010), «Міжзональний геоекотон лісостеп-степ Правобережної України» (2012).

- опублікувати підручники і навчальні посібники для студентів географів вищих навчальних закладів України. Уже вийшло три видання навчальних посібників «Природнича географія Поділля» (1998 і 2006, 2011), «Нариси з антропогенного ландшафтознавства» (1999, 2004) та «Регіональне

антропогенне ландшафтознавство» (2010 р.). Планується видання навчального посібника «Антропогенне ландшафтознавство» у двох частинах, а також «Природничої географії України», де будуть чітко виокремлені, але взаємопов'язані три розділи присвячені натуральній, історичній та антропогенній географіям та інших;

- провести низку науково-практичних конференцій присвячених вивченню антропогенних ландшафтів загалом і Поділля зокрема. Таких конференцій у Вінниці проведено чотири: 2001 р. – «Ландшафти і сучасність», 2004 р. – «Антропогенні географія й ландшафтознавство у XX і XXI сторіччях»; 2007 – «Історична географія: початок XXI сторіччя». У 2010 р. проведена Міжнародна науково-практична конференція «Культурний ландшафт: теорія і практика». Конференції на подібну тематику проводять географи Уманського, Криворізького, Мелітопольського та інших педуніверситетів;

- постійно публікувати наукові доробки з досліджень натуральних й антропогенних ландшафтів в «Наукових записках. Серія: Географія», що регулярно (два видання за рік) виходять на кафедрі фізичної географії. Уже видано 23 збірники.

Для кращого розуміння природи Поділля не лише фахівцями, але більш широким загалом, представниками кафедри фізичної географії видається науково-популярна серія краєзнавчих нарисів «Земля Подільська». У цій серії заплановано видати вісім брошур. З друку вийшло п'ять: «Простори Вінниччини», «Подільське Побужжя»,

«Заповідне Поділля» та «Містечка Східного Поділля», «Подільські Товтри» планується до публікації «Подільський камінь», «Діброви Поділля» та інші.

Що стосується досліджень процесів та явищ пов'язаних з розвитком антропогенних ландшафтів Поділля, то серед них виокремлено: взаємозв'язки та взаємовплив між ландшафтними комплексами виділених класів антропогенних ландшафтів, ландшафтно-інженерними та ландшафтно-

техногенними системами і довкіллям, розвиток та функціонування мікроосередкових та похідних процесів в антропогенних ландшафтах, висотна диференціація й асиметрія антропогенних ландшафтних комплексів тощо. Дослідження усіх цих проблемних питань пов'язані із запитами практики, раціональним використанням та охороною антропогенних ландшафтів, а також вирішенням екологічних проблем, що виникають в процесі їх функціонування. Відповідно до цих проблем розпочато видання серії монографій під загальною назвою «Процеси та явища в антропогенних ландшафтах». Видано: «Мікро осередкові процеси в антропогенних ландшафтах» (2010) та «Сингенез рослинного покриву в зонах техногенезу» (2012).

Висновок. Регіональні природничо-географічні дослідження в Україні необхідно активізувати на основі попередніх та нових розробок. У їх структурі особливе місце займатимуть дослідження антропогенних ландшафтів, що домінують (75-95%) у будь-якому природно- господарському регіоні України.

Природничо-географічні дослідження основа всіх регіональних планів розвитку, їх соціально-економічного й духовного блоків. Практика показує, що нехтування такими дослідженнями призводить до значних втрат часу і коштів, а це, в свою чергу, затрудняє вирішувати наявні регіональні проблеми незалежно від їх масштабу та значення.

Список використаних джерел

1. Денисик, Г. І. Природнича географія Поділля / Г. І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2004. – 183 с.
2. Денисик, Г.І. Лісополе України / Г.І. Денисик. – Вінниця: «Видавництво «Гезис», 2001. – 284 с.
3. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР: Киевское Приднепровье / А.М. Маринич, М. М. Паламарчук, В.Т. Гриневецкий и др. [Отв. ред. А. М. Маринич, М.М. Паламарчук]. - Киев : Наук. думка, 1988. – 176 с.
4. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР: Теоретические и методические исследования / Отв. ред. А.М. Маринич, М.М. Паламарчук. – Киев: Наук. думка, 1990. – 200 с.